

บทที่ ๑

ความเป็นมาของอักษรธัมม์ล้านนา

ชนชาติไทยมีตัวอักษรของตนเองใช้มาเป็นเวลาช้านานแล้วไม่ว่าจะเป็นคนไทยที่อยู่ในประเทศไทยหรือประเทศอื่น ๆ เช่นไทยอาหม ไทยคำตี้ในประเทศอินเดีย ไทยใหญ่ ไทยจีน ไทยมาวในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยม แห่งสหภาพพม่าและไทยดำ ไทยขาว ในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม เป็นต้น เฉพาะในประเทศไทยนั้นก่อนที่จะรวมเป็นราชอาณาจักรไทย คนไทยแต่ละภาคก็มีตัวอักษรของตนเองใช้ กล่าวคือทางภาคกลางและภาคใต้ใช้อักษรแบบไทยสุโขทัยซึ่งวิวัฒนาการมาเป็นอักษรไทยกลางในปัจจุบัน ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย ส่วนทางภาคเหนือมีอักษรใช้ถึง 3 ชนิด คือ มีอักษรธัมม์ล้านนา อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศหรือขอมเมือง

จากข้อความที่ยกมากล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า คนไทยเรามีตัวอักษรเป็นของตนเอง และได้ใช้สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะทางภาคเหนือของประเทศซึ่งมีอดีตอันยาวนานนั้น กลุ่มชนได้รวบรวมกันสร้างอาณาจักรขึ้นมา จนกลายเป็นอาณาจักรล้านนา ซึ่งปัจจุบันประกอบไปด้วย 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน อาณาจักรล้านนามีอักษรที่ใช้สื่อสารกันถึง 3 ชนิด คือ อักษรธัมม์ล้านนา อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศหรือขอมเมือง ในบรรดาอักษรเหล่านี้ อักษรที่ได้รับความนิยมมากที่สุดและใช้สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ก็คือ อักษรธัมม์ล้านนาหรือตัวเมืองซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

อักษรธัมม์ล้านนา

อักษรชนิดนี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามแต่เหตุผลของผู้เรียก ได้แก่

๑) อักษรธัมม์หรือตัวธรรมที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะตัวอักษรชนิดนี้นิยมใช้บันทึกพระธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒) อักษรไทยขวนเรียกชื่อตามเผ่าชนดั้งเดิมล้านนาไทยคือไทยขวนหรือไทยโยนก

๓) ตัวหนังสือเมืองหรือตัวเมือง เพราะคนล้านนาเรียกตัวเองว่า “คนเมือง” จึงเรียกอักษรที่ตนเองใช้ว่า “ตัวเมือง” ด้วย

๔) อักษรล้านนาไทยเพราะว่าเป็นอักษรที่ใช้ในอาณาจักรล้านนา

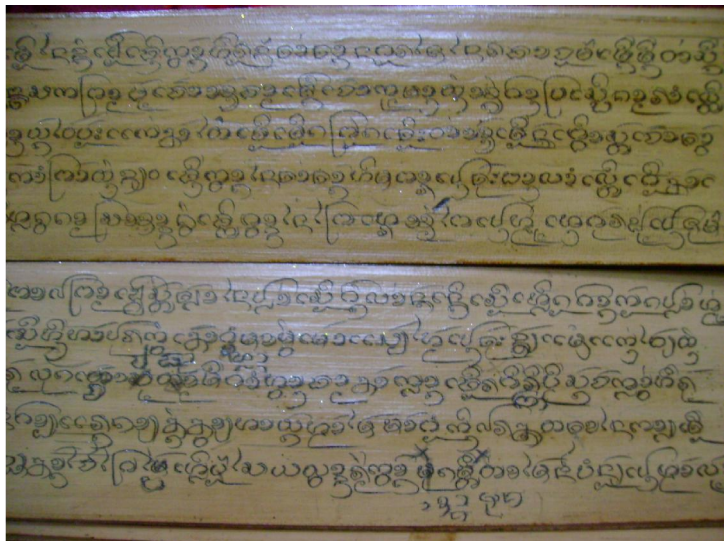
อักษรธรรมล้านนาหรือตัวเมืองนี้ นิยมจารหรือเขียนลงบนใบลานมากที่สุด รองลงมา คือ หนังสือกระดาษสา (พับสา) ซึ่งเรื่องที่จารหรือเขียนโดยมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ก็เขียนเป็นจารึกตามฐานพระพุทธรูป ศิลาจารึกตามฐานพระพุทธรูป ศิลาจารึกต่าง ๆ และยังใช้บันทึกวรรณกรรมต่าง ๆ อันได้แก่ สุภาษิตคำสอน ตำนาน นิทาน ครัววฮ่ำ จ้อย ซอ ตำรายา โหราศาสตร์ ยันต์ คาถา กฎหมาย ฯลฯ

อักษรที่ใช้อยู่ในอาณาจักรล้านนาไทยสมัยโบราณ

อักษรที่ใช้สื่อสารกันในสมัยโบราณมีอยู่ 3 ประเภท คือ

- 1. อักษรธรรมล้านนา ส่วนมากใช้เขียนตำราและจารึกลงในคัมภีร์ใบลานที่

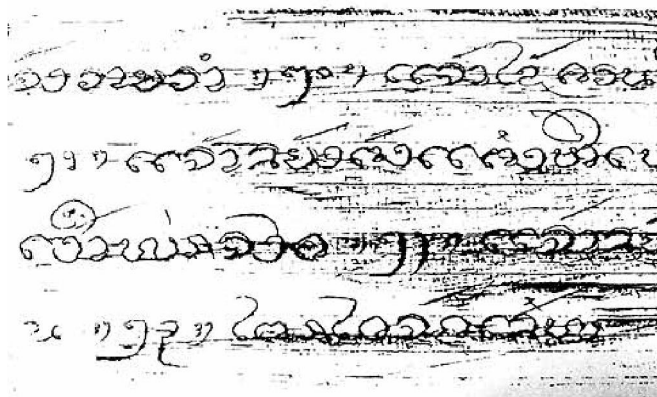
ปรากฏอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือและอักษรชนิดนี้ยังคงมีใช้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

2. อักษรฝักขาม รูปแบบของอักษรชนิดนี้มีลักษณะโค้งงอเหมือนฝัก
มะขาม และได้รับอิทธิพลของ
อักษรสุโขทัยด้วย โดยมากจะ
พบอักษรชนิดนี้ในจารึกต่าง ๆ
ซึ่งเหมาะสำหรับการจารจารึก
เพราะอักษรที่โค้งงอนั้น จะทำ
ให้การจารสะดวกและไม่บิ่น
แตกหัก

3. อักษรไทยนิเทศหรือขอมเมือง อักษรชนิดนี้ได้รวมอักษรหลายแบบไว้
ด้วยกัน คือ อักษรขอม อักษรพ้อขุนรามคำแหง และอักษรขอมล้านนา ดังนั้น จึง
เรียกว่า ขอมเมือง เพื่อให้ชื่อเรียกแตกต่างจากอักษรอื่น อักษรชนิดนี้เท่าที่พบโดยมาก
ใช้เขียนวรรณกรรมประเภทร้อยกรองมีอายุก่อน 300 ปีขึ้นไป เช่น โคลงนิราศคอดยเก็ง
โคลงนิราศหริภุชชัย โคลงพรหมทัต โคลงปทุมสังกา เป็นต้น ไม่ปรากฏว่าอักษรชนิด
นี้ใช้จารึกพระธรรมคำสั่งสอน

อายุของอักษรธรรมล้านนา

ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าอักษรชนิดนี้ เริ่มใช้กันมาตั้งแต่สมัยไหน จะมีก่อนอาณาจักรโยนกหรือก่อนสมัยพระเจ้ามังรายเป็นต้นมา ก็คงต้องศึกษาหาหลักฐานประกอบการพิจารณาต่อไป แต่เท่าที่ปรากฏการใช้อักษรธรรมล้านนาที่เก่าที่สุดที่พบในปัจจุบันนี้ คือ จารึกลานทอง พ.ศ.๑๕๑๕ ซึ่งจารึกประวัติสมเด็จพระมหาเถรจุฬามณี โดยใช้อักษรธรรมล้านนากับอักษรขอมและใช้อักษรสุโขทัยบันทึกภาษาไทย จารึกลานทองนี้ขุดพบบริเวณฐานพระประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

จารึกที่ฐานพระพุทธรูป ทองสัมฤทธิ์ปางอุ้มบาตร ที่วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.๒๐๐๘ นอกจากนี้ก็พบอักษรชนิดนี้ในจารึกต่าง ๆ ในสมัยต่อมา คัมภีร์ใบลานที่จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนาที่พบเก่าที่สุดมีอายุเกินกว่า ๕๐๐ ปี พบที่วัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง โดยการสำรวจทำทะเบียนพระธรรมคัมภีร์ของสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๘

เชื่อกันว่าอักษรธรรมล้านนาได้รับความนิยมและใช้สื่อสารกันแพร่หลายมากที่สุด ในสมัยของสมเด็จพระเจ้าติโลกราช เพราะได้มีการสังคายนาพระพุทธานุสาสนา ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ และได้ใช้ตัวอักษรธรรมล้านนาจารึกพระธรรมคัมภีร์ที่ตรวจชำระแล้วในปี พ.ศ.๒๐๒๐ และเริ่มใช้ตัวอักษรพื้นเมืองในรัชสมัยของพระองค์ ทั้งนี้คงจะถือว่าคัมภีร์ใดใช้ตัวฝักขามเป็นคัมภีร์ที่ยังไม่ได้รับการตรวจแก้ คัมภีร์ใดที่แก้แล้วก็คงเขียนเป็นตัวเมือง และนับแต่นั้นมาอักษรธรรมหรือตัวเมืองก็ใช้กันแพร่หลายเพื่อสื่อสารกันในอาณาจักรล้านนา

นอกจากนี้ รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิต ได้อธิบายความเป็นมาของอักษรล้านนาดังนี้ คือ

๑. ในช่วงที่ชาวล้านนาอพยพลงมาตั้งบ้านเมืองติดต่อดินแดนของพวกมอญหรือญวนนั้นได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบมอญของพระนางจามเทวี และนำหนังสือมอญมาใช้ด้วยในขณะเดียวกันก็อาจรับเอาพระพุทธศาสนาที่พวกมอญกรุงหงสาวดี

นำเข้ามาหรือถูกชด้อยในคราวหนีมาตอนเป็นขบถ ต่อมาราว พ.ศ.๑๘๐๖ ลักษณะอักษรไทยขวนนั้นจะต้องมีลักษณะคล้ายอักษรมอญโบราณที่ปรากฏในศิลาจารึกหรืออักษรไทย

๒. เมื่อถึงต้นยุคทอง แห่งอาณาจักรล้านนาพระมหาสุมนเถระ ได้นำแบบอักษรสุโขทัยขึ้นมาด้วย ส่วนมากค้นพบแต่ใช้สำหรับจารึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ด้านศาสนา อิทธิพลอักษรสุโขทัยอาจทำให้อักษรไทยขวนเปลี่ยนรูป และเพิ่มอักษรบางตัว เช่น ค.คน ผ.ผา และฟ.ฟัน ซึ่งไม่มีในอักษรพราหมี มอญ พม่า ตลอดจนบาลีสัททิล แต่มีในอักษรสุโขทัยส่วนจำนวนอักษรและลักษณะทั่วไป คงใกล้เคียงกับอักษรมอญ และอักษรพม่ารุ่นหลัง เพราะได้เค้ามาจากมอญโบราณเช่นกันแต่จำนวนอักษรคงยังไม่ถึง ๔๑ ตัว เหมือนภาษาบาลีสัททิล

๓. หลังจากพระมหาญาณคัมภีระ ไปสืบศาสนาในลังกามาแล้วการศึกษาของพระได้เฟื่องฟูมากจนพระภิกษุชาวล้านนามีความเชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นเลิศ ถึงกับสามารถแต่งหนังสือเป็นภาษาบาลีเล่มโต ๆ จำนวนหลายเรื่อง และอิทธิพลจากภาษาบาลีสัททิล จะทำให้เกิดวิวัฒนาการใหม่แก่ภาษาไทยขวน จนทำให้จำนวนอักษรเพิ่มขึ้นจาก ๓๒ ตัว เป็น ๔๑ ตัว อย่างเป็นอยู่ทุกวันนี้

ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ได้กล่าวสรุปความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับอักษรล้านนาไว้ในหนังสือ “ระบบการเขียนอักษรล้านนา” ฉบับพิมพ์อัดโรเนียว พ.ศ. ๒๕๒๔ ไว้ดังต่อไปนี้

๑. ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ อาจมีการใช้อักษร ปัลลวะที่ลำพูน แต่เป็นไปได้

๒. ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ใช้อักษรมอญโบราณ ในอาณาจักรหรือรัฐสุโขทัย

๓. ช่วง พ.ศ.๑๘๐๐ – ๑๘๕๐ ใช้อักษรและอักษรวิธีแบบสุโขทัย ขณะเดียวกันเริ่มปรากฏคัมภีร์ที่จารด้วยอักษรและภาษาล้านนาแล้ว

๔. ช่วง พ.ศ.๑๘๕๐ – ๒๐๐๐ มีศิลาจารึกที่เป็นอักษรและอักษรวิธีสุโขทัย และเริ่มใช้อักษรล้านนาเข้ามาปนหรือการจารจารึกบ้างแล้ว ในด้านคัมภีร์นั้นมีการ

ปฏิรูปอักษรวิธี และเพิ่มอักษรตามสิงหล กิจการอักษรศาสตร์ของล้านนาโดยเฉพาะ เมืองเชียงใหม่เจริญสูงสุดมีการจารคัมภีร์ และชาดกอย่างกว้างขวาง

๕. ช่วง พ.ศ.๒๐๐๐ – ๒๐๕๐ มีศิลาจารึกเป็นจำนวนมาก ที่อักษรและ อักษรวิธีเป็นแบบสุโขทัยแต่ตัวหนังสือหอมสูง

๖. ช่วง ๒๐๕๐ – ๒๑๐๐ มีศิลาจารึกที่พบได้เพียง ๖ หลักและตัวอักษรเป็น แบบสุโขทัยอยู่ปรากฏว่ามีคัมภีร์ใบลานอย่างมากมาย

๗. ช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐ – ๒๑๑๗ เป็นยุคที่พม่าครอบครองล้านนาไทย

๘. ช่วง พ.ศ.๒๑๑๗ – ๒๔๓๐ มีการใช้อักษรไทยนิเทศ และการพยายามฟื้นฟู อักษรล้านนา

๙. ช่วง พ.ศ.๒๔๓๐ การผนวกอณาจักรล้านนาเข้ากับอาณาจักรไทย

๑๐. ช่วง พ.ศ.๒๔๕๕ – ๒๔๗๐ มีการพิมพ์วรรณกรรมคร่าวขอ เป็นอักษร ล้านนา

๑๑. พ.ศ. ๒๔๘๓ การประกาศรัฐนิยม ว่าด้วยภาษาและหนังสือกับหน้าที่ พลเมือง

๑๒. ประมาณ พ.ศ.๒๔๕๕ เริ่มพิมพ์วรรณกรรมล้านนาด้วยอักษรไทย

ความเสื่อมของอักษรล้านนาไทย

สาเหตุที่ทำให้อักษรล้านนาเสื่อมลงไปนั้น พอจะสรุปสาเหตุที่สำคัญได้สอง ประการดังต่อไปนี้

๑. เกิดความไม่สงบสุขในอาณาจักรล้านนา เนื่องจากอาณาจักรล้านนาต้อง ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเกือบ ๒๐๐ ปี (ประมาณ พ.ศ.๒๐๑๐ – ๒๑๒๐) จึงทำให้ การศึกษาด้านอักษรศาสตร์และวรรณกรรมต่าง ๆ ต้องหยุดชะงักขาดช่วงไป ตำราและ คัมภีร์ทั้งหลายก็กระจัดกระจายหายไปขาดผู้รวบรวมเอาใจใส่ศึกษา อันเป็นผลสืบ เนื่องมาจากสงครามและความท้อใจที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และเชื่อว่าสมัยที่ ต้องตกอยู่ในอำนาจของพมานั้น อาณาจักรล้านนาทั้งหมดพม่าคงเอาตัวอักษรมาบังคับ

ใช้ด้วยา เมื่อพ้นจากอำนาจของพม่าแล้วอาณาจักรล้านนาไทยก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์บทบาทของอักษรไทยกลางจึงเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นต้นมา การศึกษาภาษาล้านนาหรืออักษรธรรมล้านนาก็เป็นไปตามยถากรรม ไม่ได้เป็นระบบเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าอาณาจักรล้านนาจะรวมกับภาคกลางและภาคอื่น ๆ เป็นรัฐหนึ่งรัฐเดียวกันคือประเทศไทยแล้วก็ตาม รัฐบาลสมัยนั้นก็ไม่นับสนุนให้มีการเรียนการสอนภาษาล้านนาด้วยเหตุผลทางการเมือง ดังนั้น บทบาทของภาษาล้านนาของอาณาจักรล้านนาคือในเขตแปดจังหวัดภาคเหนือตอนบนในปัจจุบันนี้จึงลดความสำคัญลงเป็นลำดับ

๒. เกิดจากการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลกลางได้ขยายเขตครอบคลุมทั้งประเทศ ทำให้การศึกษาภาษาไทยกลางเป็นไปอย่างแพร่หลายกว้างขวางและจำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น ประกอบกับวิชาการสมัยใหม่ล้วนใช้ภาษาไทยกลางเป็นสื่อเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและให้สอดคล้องกับนโยบายการบริหารประเทศของรัฐบาลกลาง จึงทำให้ภาษาล้านนากลายเป็นภาษาโบราณที่ใช้ในท้องถิ่นเท่านั้น

อักษรธรรมล้านนา จึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในชาติ สรรพความรู้ที่เขียนหรือจารด้วยอักษรธรรมล้านนาไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์โบราณ สมุดข่อยหรือพับสา ศิลาจารึก เป็นต้น ที่มีอยู่มากมายเป็นหมื่นเป็นแสนผูก เหล่านี้คือเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่นักปราชญ์โบราณได้ทุ่มเทศศปัญญาสั่งสมไว้เป็นมรดกตกทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง ดังนั้น จึงควรที่จะช่วยกันอนุรักษ์และสืบทอดไม่ให้สูญหาย ดังที่ลุงน้อยสิงห์แก้ว มโนเพชร ได้กล่าวคำว้ามาเรียนหนังสือเมืองกันเถอะ ดังนี้

คติกลอนสาร โบราณว่าไว้ ตามที่ได้ ยินพิณไขจา ใคร่หลวงใคร่รู้ หือหมั่นศึกษา บัไซรู้มา จากท้องแม่ได้ หนังสือตัวเมือง หนังสือตัวได้ เรียนเดอะกำไรชีวิต ฝรั่งเศสกลายังมาคั่นคิด สนใจอ่านอุ้มคำเมือง เราคนเมืองแท้ ฟูได้ไปเปลือง ตัวหนังสือเมือง พ้อย่านบ่ได้ ของเก่าของหลัง แต่เดิมแท้ใส่ สังกบ้อลัยอ่องไว้ เถิงว่าทางการ บ่กินบ่ใช้

ก็ขออย่าได้ลืมลา ที่ตัวอังกฤษ ฝรั่งเศส ภาษา สุทธานยังพา กันเรียนว่าโก้ อะอาอิอิ อูเอโอโอ ว่าไอคอนท์โนวมีคติก หนังสือเมืองเรา บ่เอาใจนึก ไปสวะคว่างได้สันใด ยูแคนสปีค อิงลิชยังไหว ฟุตฟิดฟอไฟ จะไควว่าได้ หนังสือตัวเมือง ลือบมีโก้ จาหนีอ้อมจายเลี้ยงฮ้อ หนังสือตัวเมือง เพสเพียงเพชรคือ เป็นของกินซื้อควรเอา จะไควคว่างไว้ ไปเรียนตัวเขา ลวดเสเลเมา เอาเป็นที่จั่ง ของลุ่มวิสัย กันใจเราตั้ง ที่ไหนจะเรียนบรู๋ หนังสือตัวเมือง เหมือนหลักกระทู้ ของชนเผ่าผู้เมืองเรา อย่างมุดทอดไว้ หื้อได้หมองเหงา พอดคใจเอา ใช้สร้อยสืบเส้น คำซ้อยคำขอ อื้อนอพอเหล่น กี่ว่าโบราณเช่นล้า ลวดเก็บใส่ไฟ เอาไป ไหลน้ำ ไปอินชอบสู้เพลงไทย หันว่ามันเพราะ เหมาะะทันสมัย กลอนคำวซอโย บ่ใคร ชอบสู้ ภายตเมืองเหนือ คำวเครือคำอู้ ไผบ่พินเพื่อพัก

ขอเชิญลูกหลาน หวานเครือที่รัก กับทั้งปู่ป้าวงษ์โย พอดช่วยคำ อย่าทำใจ ไกล เหมือนหนีไฟ ไปเป่าหิ้งห้อย บรู๋สักนิก บ่คินักน้อย หื้อเป็นรอยสืบไว้ หนังสือ เมืองเรา เก็บเอามาใช้ เต็มเป็นจี๋เหมียงยังดี เป็นของกินเก่า เอามาจัดสี ใช้เป็นของดี สืบไปภายหน้า อย่าหื้อมันสูญ ตกคินฝุ่นหญ้า จากแคว้นล้านนาเทศท้อง เอาเป็น ของขวัญ หมุ่มมวลงพี่น้อง อันเกิดร่วมห้องวันถุน หื้อเขาได้รู้ พินฟูอดหนุน จักเป็นนา บุญ กุศลแผ่กว้าง นับเป็นของดี ที่ควรวอดอ้าง แก่เหล่าประชาเจื่องชั้น บ่ใช่หนังสือ ชาติใดชาตินั้น จะคิดสอคด้นได้มี จับกลางชาตินั้น เขายังบ่มี ชาติเรายังดี มีหนังสือได้ มี ทั้งตัวเมือง ตัวไทยตัวได้ อย่างปลงอาลัยคว่างละ อย่าหันของตัว ปูนี่เหลือคชะ มาสวะ ทอดได้ทุมคาย ขอบรรยาย กลอนซอเลี้ยงหนี ไว้เพียงเท่านี้วางคำก่อนແလ່ນယເສຍ